

En boplats vid Ottekil

Fornlämning L1982:7164/Björkvik 364, fastigheten Ottekil 4:15, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.

Stenålder

Patrik Gustafsson Gillbrand

En boplats vid Ottekil

**Fornlämning L1982:7164/Björkvik 364, fastigheten Ottekil 4:15, Björkviks socken,
Katrineholms kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning.**

Stenålder

Patrik Gustafsson Gillbrand

Sammanfattning

Sörmlands Arkeologi AB har under perioden 2020-04-27 – 2020-04-29 genomfört en arkeologisk förundersökning inom fornlämning L1982:7164/Björkvik 364, fastigheten Ottekil 4:15, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län.

Bakgrunden var att Björkviks Marktjänst AB planerar att utöka sin bergtäkt. Strax intill ligger stenåldersboplatsen L1982:7164, vars västra del kan beröras av arbetsföretaget. Eftersom fornlämningens utbredning inte var fastställd, beslutade länsstyrelsen att en arkeologisk förundersökning i avgränsande syfte skulle genomföras.

Efter den arkeologiska förundersökningen har den västra halvan av boplatsen avgränsats och dess utbredning klarlagts i förhållande till två olika brytgränser. Vid arbetet påträffades fynd i form av slagen kvarts, grönsten, flinta samt en knacksten av sandsten. Lokalen kan eventuellt ha brukats under både äldre och yngre stenålder.

Rapporten kan laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställas från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliussgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Patrik Gustafsson Gillbrand
Omslagsfoto: Runstenen U692 på Oknö i Mälaren.

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2020

Innehåll

Sammanfattning 2

Utgångspunkt 5

Tidigare undersökningar

Syfte & metod 5

Syfte

Metod

Topografi & kulturmiljö 5

Resultat 5

Områdesbeskrivning

Schaktning

Fyndmaterial

Datering

Avslutande diskussion 8

Referenser 10

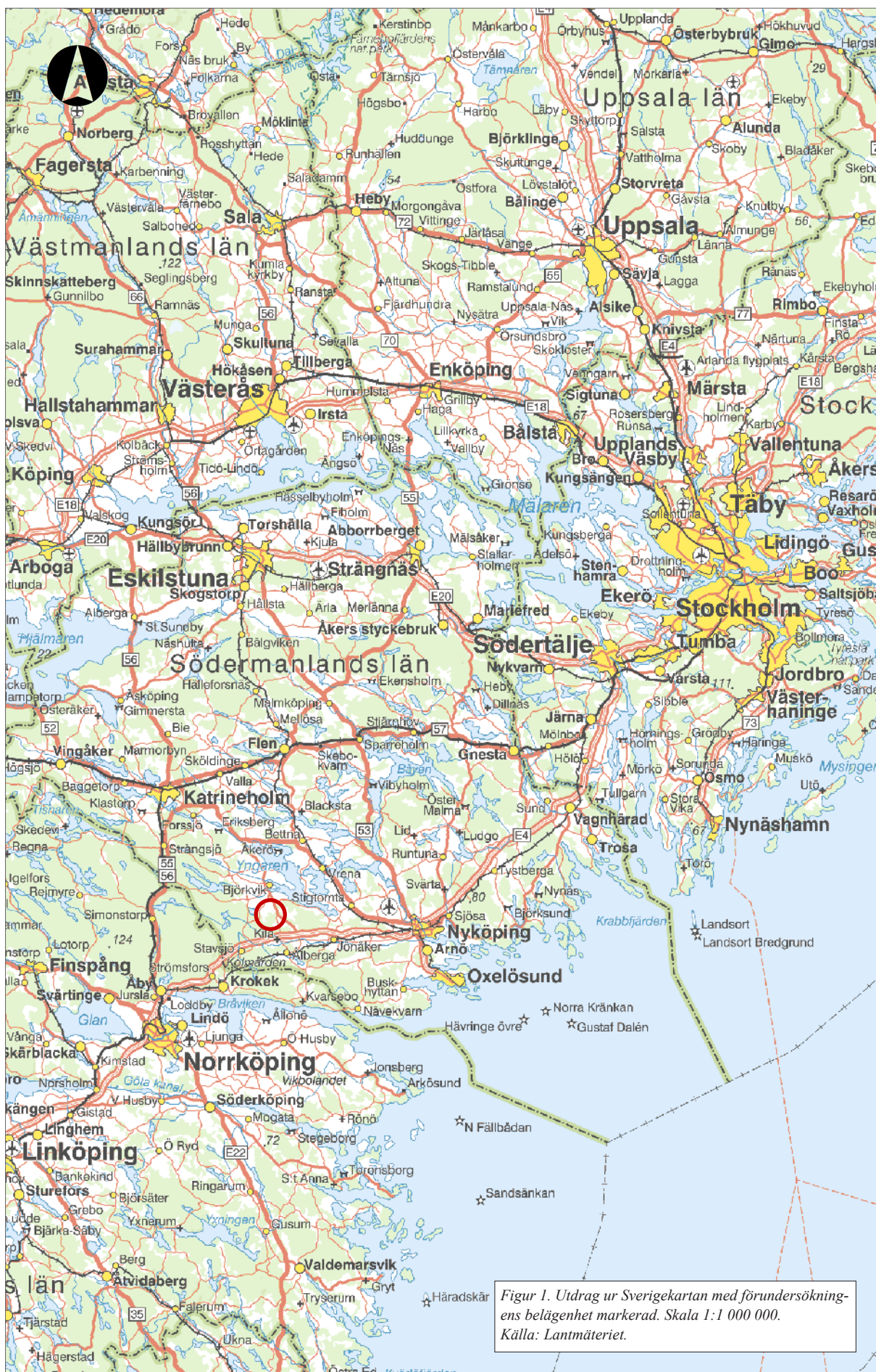
Administrativa uppgifter 10

Bilagor 11

Bilaga 1. Schakttabell

Bilaga 2. Fyndlista

Bilaga 3. Fotodokumentation

Figur 1. Utdrag ur Sverigekartan med förundersökningens belägenhet markerad. Skala 1:1 000 000.
Källa: Lantmäteriet.

Utgångspunkt

Sörmlands Arkeologi AB har under perioden 2020-04-27 – 2020-04-29 genomfört en arkeologisk förundersökning inom fornlämning L1982:7164/Björkvik 364, fastigheten Ottekil 4:15, Björkviks socken, Katrineholms kommun, Södermanlands län (figur 1-3).

Förundersökningen genomfördes med anledning av att Björkviks Markttjänst AB planerar att utöka sin bergtäkt i ovan nämnda område. Arbetsföretaget har presenterat två alternativa brytgränser. Båda berör fornlämningsområdet till fornlämning L1982:7164, som består av en stenåldersboplats (figur 3 & 4, bilaga 3).

Beslut i ärendet är fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län (lst dnr 431-1014-2020) enligt 2 kap 13§, i Kulturmiljölagen (1988:950). Ansvarig för kostnaden var Björkviks Markttjänst AB.

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Patrik Gustafsson Gillbrand. Vid fältarbetet deltog även Ingeborg Svensson. Båda är verksamma som arkeologer vid Sörmlands Arkeologi AB.

Tidigare undersökningar

Fornlämningen utgörs av en stenåldersboplats belägen i östsluttande skogsmark och påträffades år 2012 i samband med en arkeologisk utredning (Bondesson 2012). I ett sökschakt inom boplaten framkom ett bränt ben, slagen kvarts, keramik och fragment av en slipad flintyxa. Fynden gav en generell datering till neolitikum, förmodligen tidigneolitikum.

Syfte & metod

Syfte

Det huvudsakliga syftet med den arkeologiska förundersökningen var att avgränsa fornlämningen inom planerat täktområde (brytgräns 1 & 2, figur 4) samt tillvarata fynd. Därtill var syftet att ge länsstyrelsen och Björkviks Markttjänst AB ett planeringsunderlag inför fortsatta åtgärder.

Metod

Fältarbetet inleddes med en översiktlig besiktning av den aktuella fornlämningen i syfte att skapa en rumslig förståelse av platsen och fornlämningens förhållande till den planerade bergtäkten. Därtill syftade arbetet till att skapa ett underlag inför placering av förundersökningsschakt.

Därefter öppnade totalt 23 schakt som var mellan 17 och 6 meter långa, 1,2 meter breda samt mellan 0,20 och 0,10 meter djupa inom förundersökningsområdet (figur 4, bilaga 1 & 3). Schakten grävdes skiktvis ned till undergrunden respektive fyndförande nivå med

hjälp av grävmaskin utrustad med planskopa. Öppnade schakt rensades för hand.

Fynd, schakt och miljöer dokumenterades genom beskrivning i text samt inmätning med RTK GPS. Inmätningarna överfördes till en databas för vidare bearbetning i GIS-miljö (ArcMap). Dokumentation användes sedan vid framställning av översiktskartor. Fotodokumentation med digitalkamera utfördes kontinuerligt under fältarbetets gång. Påträffade fynd samlades in och knöts till respektive schakt.

Topografi & kulturmiljö

Boplaten L1982:7164 är belägen cirka 2,8 mil sydöst om Katrineholm, cirka 1,5 kilometer väster om Björkviks flygfält och öster om Ottekil. Topografiskt kännetecknas platsen av att den är belägen på den östra sidan av en mindre isälvsavlagring som kallas Skiramon/Glindranåsen (SGU). Förundersökningsområdet berörde nivåer mellan 55 och 45 meter över havet.

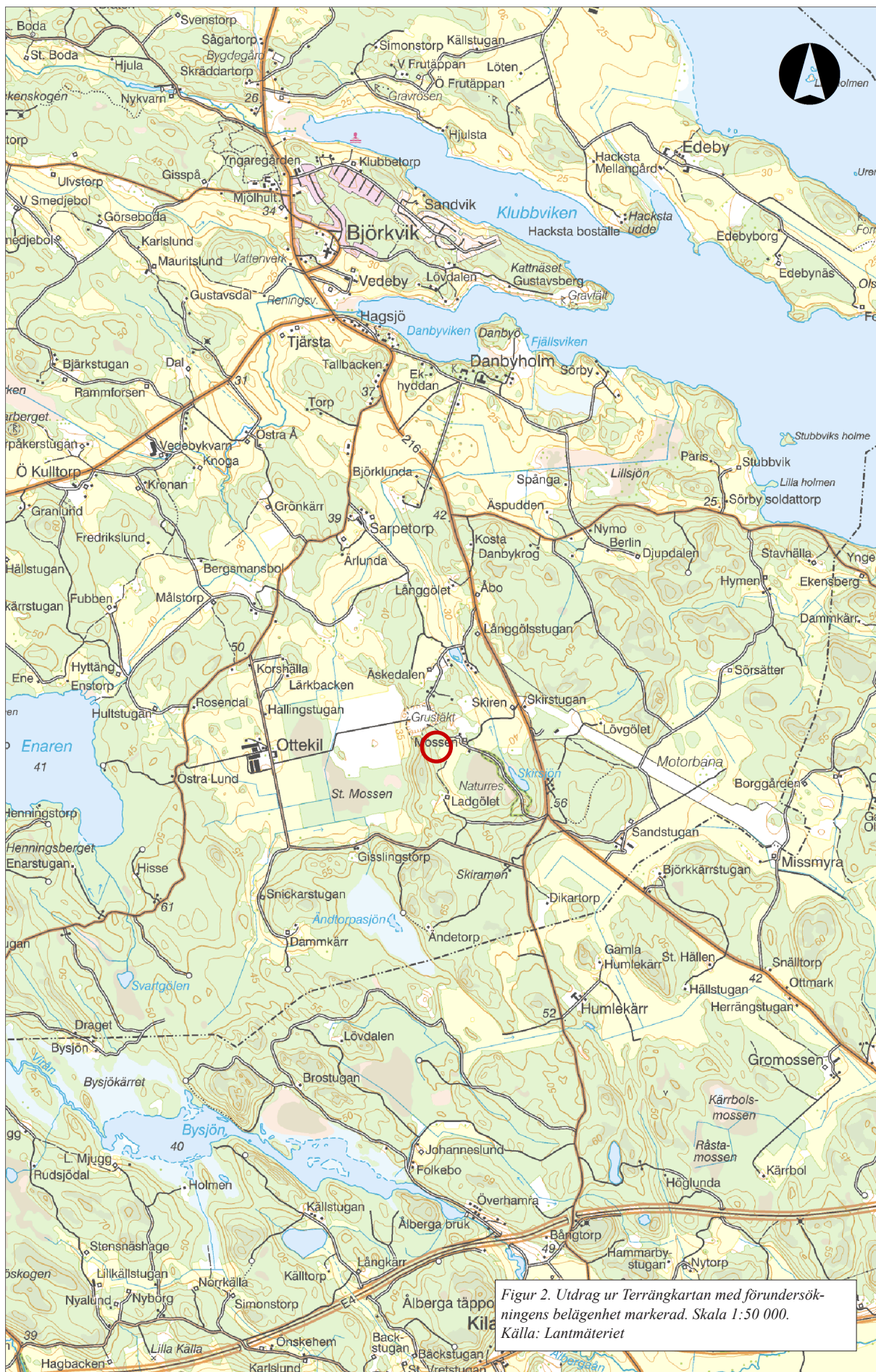
På ett övergripande plan karaktäriseras området av ett mjukt kuperat sprickdalslandskap med många små och stora sjöar. Höjdpartiernas krön består vanligen av kalberg, de skogsbeklädda sluttningarna utgörs av morän och de siltiga och leriga dalgångarna är till stora delar uppodlade. Därtill genomkorsas sjöplatån av flera markanta åsar eller isälvsavlagringar som går i nordvästlig-sydöstlig riktning, till exempel Katrineholmsåsen (Gustafsson 2004, s. 14ff, SGU).

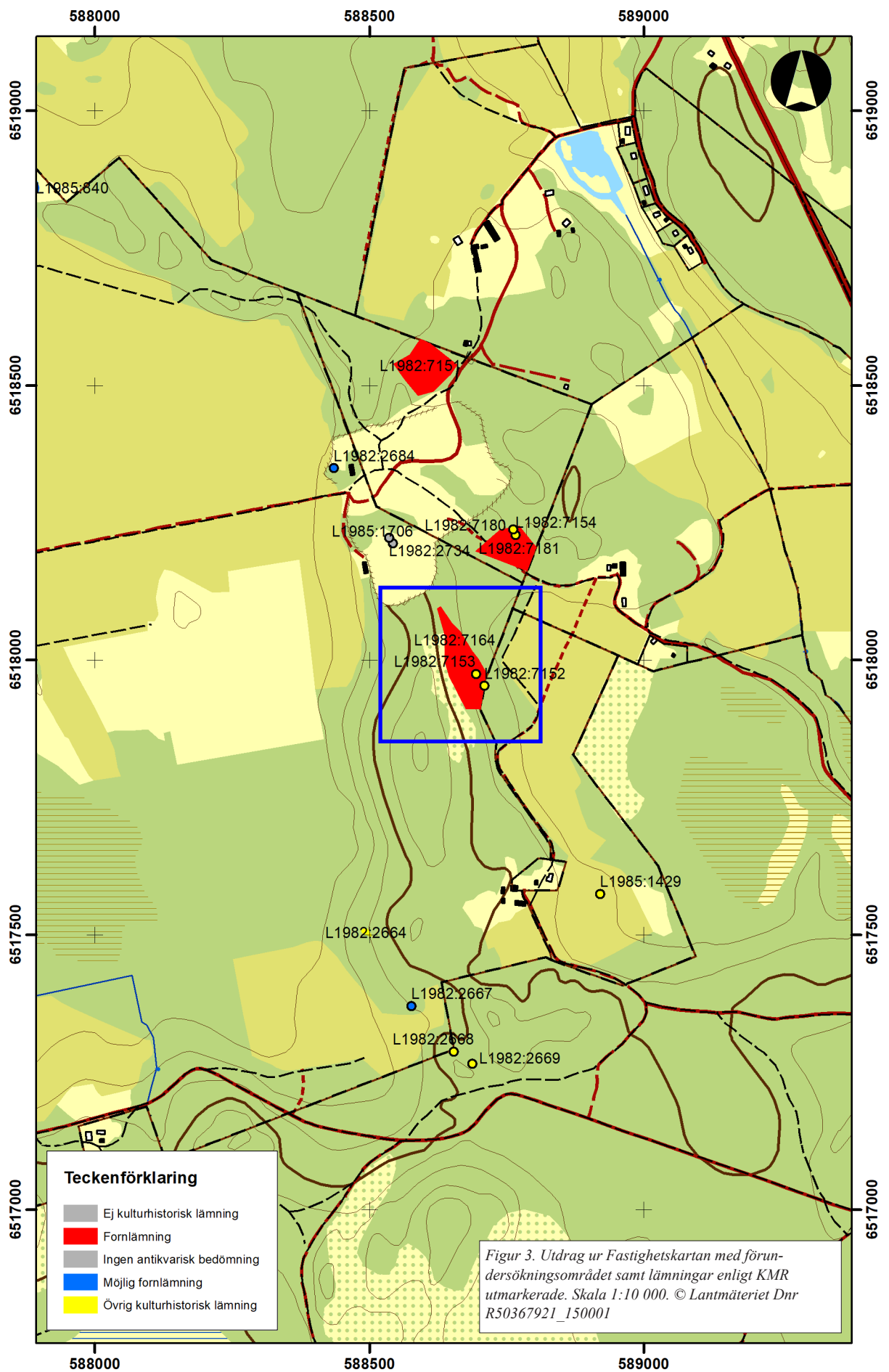
Fornlämningsmiljön i närområdet till L1982:7164 utgörs framför allt av boplatser och lösfynd från bondetenåldern (3900–1800 f.Kr.), till exempel L1982:7181, L1982:7151, L1985:1429, L1985:888 och L1985:1706. Det finns även lämningar från nyare/senare tid. Strax norr om förundersökningsområdet fanns L1982:2734, en lägenhetsbebyggelse. L1982:7152 utgörs av en husgrund i form av en resterna av en kolarkoja och L1982:7153 som består av en kolningsanläggning efter en resmilla. De två sistnämnda ligger inom den sydöstra delen av den aktuella boplaten (KMR, figur 3).

Resultat

Områdesbeskrivning

Miljön vid boplaten L1982:7164 var vid förundersökningstillfället beväxt med skog. Lokalen är belägen på en relativt plan långsträckt, sandig avsats (NNV–SSÖ) på den östra sidan av ett berg. Direkt öster om avsatsen sluttar marken relativt brant ned mot en dalbotten. Direkt väster om fornlämningen vidtar en tämligen brant stigning, som i huvudsak består av sten och block. I förlängningen västerut vidtar berg (bilaga 3).

Schaktning

Inom förundersökningsområdets centrala delar fanns ett område som topografiskt utgjordes av en något bredare sandig hylla/avsats samt en anslutande flack sluttning åt öster. I schakt S3, S5-S8 & S10 påträffades, mellan 0,15 och 0,1 meter under markytan, fynd i form av en knacksten, slagen kvarts, flinta och grönsten (se nedan). Därtill noterades sparsamma förekomster av skörbränd sten i samtliga fyndförande schakt samt i schakt S9 och S12. Skärvsten kan indikera på att det finns anläggningar inom boplatser, till exempel härdar och kokgropar. Samtliga påträffade fynd samlades in (figur 4, bilaga 1-3). Det var i det här området som det tidigare utredningsschaktet var beläget (figur 4).

I schakt S1-S2, S4, S9 samt S11-S23 framkom inga fynd eller anläggningar. Därtill utgjordes undergrunden av silt, siltig sand eller morän.

Fyndmaterial

Vid undersökningen påträffades totalt 12 fynd. Det insamlade fyndmaterialet utgörs till största delen av slagen kvarts (tabell 1, bilaga 2-3).

Material	Vikt (g)	Antal	Vikt %	Antal %
Flinta	0,06	1	0,02%	8,33%
Grönsten	149,88	1	43,15%	8,33%
Kvarts	107,48	9	30,93%	75,01%
Sandsten	89,92	1	25,90%	8,33%
Totalt	347,12	12	100,0%	100,00%

Tabell 1. Fyndmaterialets fördelning i vikt, antal samt i procent.

F9 är ett litet plattformsavslag av sydvästskandinavisk **flinta**. Det är osäkert, men plattformen uppvisar möjligen slipta. Om det rör sig om en slipad bit flinta kommer den förmodligen från en yxa. Flinttypen finns naturligt längs svenska västkusten och framför allt i Skåne eller Danmark.

F7 är ett helt plattformsavslag med en nodulutsida av **grönsten**, i det här fallet diabas. Avslag av det aktuella materialet förknippas med yxtillverkning och troligen är det så fyndet ska tolkas. Diabas är en bergart med vulkaniskt ursprung, som förekommer i såväl fast klyft som noder i moränen i närområdet (Gustafsson Gillbrand 2018, s. 84).

Majoriteten av fynden av **kvarts** utgörs av avslag, men det finns även två kärnor. Av de fynd där teknik har kunnat fastställas, har 60 procent slagits bipolärt och resten med plattformsteknik. Fyra fynd uppvisar nodulutsida, bland annat en av kärnorna, vilket indikerar att man troligen samlat in materialet från stränder och liknande platser i närområdet. Materialkvaliteten är generellt god, från tät glasaktig kvarts till fet mjölkkvarts, men det

finns även mer kristallina varianter. Färgskalan går från genomskinlig till vit och grå.

Det enda formella föremålet som påträffades var en knacksten av ljusgrå **sandsten** (F8). Den är äggformad med en plan bruksyta i ena kortänden och med dubbel-facetterad knackyta i den andra. Sandsten förekommer lokalt i den omgivande moränen.

Datering

Här nedan görs ett försök att datera lokalen utifrån fynden och lokalens belägenhet över havet, eftersom inget lämpligt material för en ¹⁴C-analys påträffades.

Grönstensavslag förekommer på såväl mesolitiska som neolitiska lokaler. Om det påträffade flintavslaget har slipta, indikerar det en neolitisk datering (Khilstedt 1997, s. 112ff). Även vid den tidigare utförda utredningen framkom flinta med slipta tillsammans med tidigneolitisk keramik (Bondesson 2012).

Kvartsavslag är vanligen typologiskt och kronologiskt svårbestämbara. Det har dock tidigare föreslagits att den bipolära reduktionsmetoden på kvarts dominerade under mellan- och senmesolitikum på Södertörn. Under de sista 500 åren av mesolitikum skedde dock en förändring och plattformsmetoden kom att bli vanligare, precis som under den efterföljande tidigneolitiska perioden (Lindgren 2004). Eftersom det finns en viss dominans för bipolär teknik bland fynden, kan det tyda på en mesolitisk datering för kvartsmaterialet.

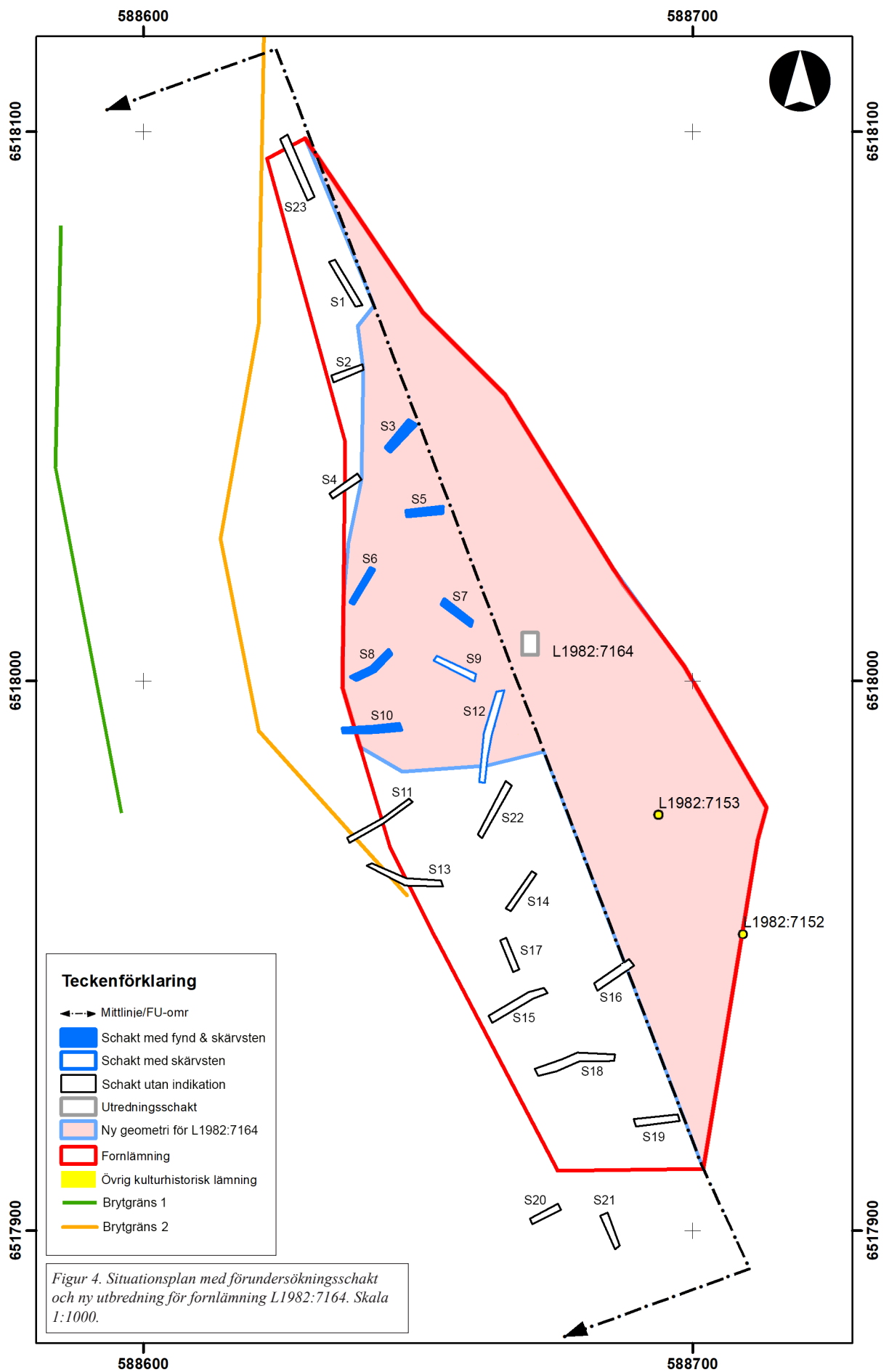
En förutsättning för att strandförskjutningskurvor kan användas vid datering är att platsen var strandbunden vid brukningstillfället. De fyndförande schakten ligger på nivåer mellan 49 och 47 meter över havet. Enligt SGU's strandförskjutningskurva (bilaga 3), motsvarar 45 meter över havet runt 8000 BP (dvs 6000 f.Kr.). Om lokalen nyttjades under mesolitikum låg den på den östra sidan av en mot norr utskjutande udde i Litorinahavet.

Enligt samma strandförskjutningskurva motsvarar det inledande skedet av tidigneolitikum (ca 4000 f.Kr.), en nivå om cirka 30 meter över havet. Det innebär att lokalen låg på östra sidan av ett långsträckt höjdparti utan närhet till vatten/hav.

Sammantaget innebär det ovan anförda, att den aktuella platsen kan ha brukats under både såväl jägar- som bondestenålder.

Avslutande diskussion

Efter den arkeologiska förundersökningen har den västra halvan av fornlämning L1982:7164 avgränsats samt erhållit en ny geometri. Den östra delen av fornlämningens utbredning lämnas oförändrad (figur 4).

Lämningens västra del minskade i omfattning, från 4300 m² till 1600 m². Boplaten västra kant återfinns cirka 90 meter öster om kanten till brytgräns 1 och cirka 25 meter öster om brytgräns 2.

Den tidigare utförda utredningens resultat visade på ett typiskt tidigneolitiskt boplatmaterial. Fynden från förundersökningen var inte rikliga, men relativt varierande. Föremålen är emellertid svåra att knyta till en bestämd period. Eventuellt kan det röra sig om en plats som nyttjades under både mesolitikum och neolitikum.

Referenser

Bondesson, Wivianne. 2012. *Hisse Ottekil*. Södermanland, Björkviks socken, Hisse 1:1 och Ottekil 4:1. Arkeologisk utredning. RAÄ *UV Rapport 2012:111*. Stockholm.

Digitala Fastighetskartan. Geografiska Sverigedata (GSD). Fastighetskartan med höjdkurvor, Södermanlands län, Gävle.

Gustafsson, Patrik. 2004. Naturgeografiska förutsättningar. I: Norberg, Lars (red), *Vetenskapligt program, Södermanlands län. Arkeologiska meddelanden 2004:02*. Sörmlands museum. Nyköping.

Gustafsson Gillbrand, Patrik. 2018. *Stenbruk. Stenartefakter, råmaterial och mobilitet under tidig- och mellanmesolitikum i östra Mellansverige*. Licentiatavhandling. Södertörns högskola, Södertörn Archaeological Studies 12. Huddinge.

KMR. Kulturmiljöregistret/Fornsök, Riksantikvarieämbetet. Datauttag Södermanlands län (2019-01-18).

Kartgenerator. *Sveriges geologiska undersökning*. http://apps.sgu.se/kartgenerator/maporder_sv.html. Tema Strandnivå. Besökt 2020-08-10.

Kihlstedt, Britta. 1997. Neolitiserings i Syd-, Väst- och Mellansverige. Social och ideologisk förändring: Östra Mellansverige. I: Larsson, Mats & Olsson, Eva (red) *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. RAÄ. Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 23. Stockholm.

Lindgren, Christina. 2004. Människor och kvarts. Sociala och teknologiska strategier under mesolitikum i östra Mellansverige. Diss. Arkeologiska institutionen. Coast to Coast book- 11. Stockholms universitet. Stockholm.

SGU. Jordartskartan. *Sveriges geologiska undersökning*. Ser Ae 46, Katrineholm SO. 1982.

Terrängkartan, Geografiska Sverigedata (GSD). Södermanlands län. Kartförlaget, Gävle. 2013.

Administrativa uppgifter

Projektnummer Sörmlands Arkeologi AB: 2012

Länsstyrelsens dnr: 431-1014-2020

Tid för undersökningen: 2020-04-27 – 2020-04-29

Personal: Patrik Gustafsson Gillbrand & Ingeborg Svensson

Belägenhet: N (x) 6517996 E (y) 588653

Koordinatsystem: SWEREF99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Undersökt yta: intensivt 252 m²

Inget analogt dokumentationsmaterial utöver rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras hos Sörmlands Arkeologi AB i väntan på meddelande från ATA angående rutiner för leverans av digitalt material.

Fynd med nr 1-12 förvaras vid Sörmlands Arkeologi AB i avvaktan på fyndfördelning.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt nr	Längd	Bredd	Djup	Beskrivning	Fynd	Skärvsten	X	Y	Z
1	10	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan gulbrun sand			6518072,585	588636,68	48,94
2	6	1,2	0,15	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand			6518056,082	588637,008	47,90
3	7	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand	F1-F4	JA	6518044,813	588646,870	49,67
4	6	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand			6518035,533	588636,732	49,87
5	7	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand	F5	JA	6518030,925	588651,330	47,41
6	7	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand	F6-F7	JA	6518017,688	588639,982	49,59
7	7	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand	F8-F9	JA	6518012,538	588657,058	50,57
8	9	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand	F10	JA	6518002,832	588641,611	48,80
9	8	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand		JA	6518002,402	588656,576	50,59
10	10	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan grågul siltig sand	F11-F12	JA	6517991,415	588641,689	49,99
11	14	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan siltig morän			6517974,526	588642,920	47,11
12	17	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand		JA	6517990,217	588663,171	48,36
13	15	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan grå siltig morän			6517964,479	588647,717	47,90
14	8	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan siltig grå sand			6517961,785	588668,748	47,80
15	11	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan gulbrun sand			6517941,286	588668,422	48,99
16	8	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan blöt grå sand			6517946,614	588685,647	48,10
17	6	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan gulbrun sand			6517950,351	588666,555	49,50
18	15	1,2	0,25	Förna 0,20 m sedan grå silt			6517930,534	588678,422	45,48
19	8	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan grå silt			6517920,068	588693,286	45,18
20	6	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan grå siltig sand			6517903,034	588673,133	46,00
21	7	1,2	0,2	Förna 0,15 m sedan grå silt			6517900,059	588684,867	47,44
22	11	1,2	0,25	Förna 0,20 m sedan grå siltig sand			6517976,352	588663,666	49,90
23	12	1,2	0,2	Förna 0,10 m sedan grågul grov sand			6518093,575	588627,966	46,64

Bilaga 2. Fyndlista

Förkortningar: PF= plattform, Bip=bipolär, K= kvarts,

Fnr	Schakt nr	Sakord	Hel/frag	Teknik	Material_1	Material_2	Nodulutsida	Vikt	Antal	Anm
1	3	Kärna	Hel	Bip	Kvarts	Grå röckkvarts		12,88	1	Stötkanter
2	3	Avslag	Frag	Bip	Kvarts	Mjölkkvarts	Ja	3,32	1	V/H
3	3	Avslag	Frag	PF	Kvarts	Mjölkkvarts	Ja	1,76	1	Plattform med nodulutsida. Ena långsidan skadad.Samma K som F2
4	3	Avslag	Hel		Kvarts	Vit glasig kvarts		0,56	1	
5	5	Avslag	Frag	PF	Kvarts	Vit kristallin kvarts		1,26	1	Proximal. Lång tunn pf, slagbula
6	6	Avslag	Hel	PF	Kvarts	Vit glasig kvarts		0,88	1	Plan linsformad pf, slagbula
7	6	Avslag	Hel	PF	Diabas		Ja	149,88	1	
8	7	Knacksten	Hel		Sandsten			89,92	1	Ljusgrå äggformad sten med en plan bruksyta i ena kortänden, en dubbelfacetterad bruksyta i den andra
9	7	Avslag		PF	Flinta	Senon		0,06	1	Grå senonflinta. Litet avslag med plan pf. Möjlig slipyta på pf
10	8	Avslag	Frag	Bip	Kvarts	Kristallin kvarts		38,56	1	
11	10	Avslag	Frag	Bip	Kvarts	Fet vit kristallin kvarts	Ja	11,48	1	Distal
12	10	Kärna	Hel	Bip	Kvarts	Vitgrå kristallin kvarts	Ja	36,78	1	Påbörjad kärna

Bilaga 3. Fotodokumentation

Nuvarande berg- och grustäkt. Företaget önskar fortsätta brytningen i täktväggens riktning. I bildens vänstra kant ligger boplatsen L1982:7164. Bilden är tagen från nordnordöst. Foto: Ingeborg Svensson 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Området mellan boplatsen och berget bestod av en mycket stenig och relativt brant slutning. I bakgrunden kan man ana berg i dagen. Bilden är tagen från öst. Foto: Ingeborg Svensson 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Översikt mot den centrala delen av boplatsen. I bakgrunden intill den liggande stocken finns utredningssaktet från år 2012. Bilden är tagen från nordväst. Foto: Ingeborg Svensson 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Arbetsbild (schakt 13). Bilden är tagen från västnordväst. Foto: Ingeborg Svensson 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Schakt 3 var det första schaktet där fynd av slagen kvarts gjordes. I samtliga fyndförande schakt utgjordes undergrunden av sand. Bilden är tagen från nordnordöst. Foto: Ingeborg Svensson 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Schakt 11 öppnades i den södra halvan av området. Här bestod undergrunden i huvudsak av grå silt. Bilden är tagen från nordöst. Foto: Ingeborg Svensson 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Exempel på kvartsavslag. I mitten en bipolär kärna av grå kvarts. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Från vänster ett grönstensavslag, ett flintavslag och en knacksten av sandsten. Foto: Patrik Gustafsson Gillbrand 2020, Sörmlands Arkeologi AB.

Strandförskjutningskurva för det aktuella området. Röd linje markerar 45 meter över havet, vilket motsvarar cirka 8000 år före nu, det vill säga 6000 f.Kr. Blå linje markerar cirka 30 meter över havet, vilket motsvarar cirka 6000 år före nu, det vill säga 4000 f.Kr. Tema Strandnivå. © Sveriges geologiska undersökning (SGU).

